

SZEMLE

RETUSÁLT PORTRÉ, „SZÉPSÉGHI BÁKKAL”

JOSEF HANZAL: EDVARD BENEŠ

Praha, Mladá fronta, 1994. 56 p.

Josef Hanzal kis terjedelmű, ám korántsem érdektelen kötete a Kdo je... (Ki kicsoda) elnevezésű történelmi portrészorozat részeként látott napvilágot, s túlzás nélkül nevezhető hézagpótló írásnak. Összefoglaló igényű, a tudományos ismeretterjesztés kritériumainak megfelelő s nem csupán a szakmai körhöz szóló művek megjelentetése sürgető szükségesség – a cseh kezdeményezés e szempontból mindenképpen figyelemre és követésre méltó példa.

Hanzal könyve a fentebb említett jellemzőknek csak részben felel meg. A tudományos életrajz s a történelmi és politikai vitákat „házasságából” zavarba ejtő szubjektív vallomás született. A szerző a tényekből indul ki, ám következtetéseit leginkább személyes elfogultsága s olykor aktuálpolitikai szempontok motiválják. Állásfoglalásai vélhetően hazai körökben sem találtak egyértelmű helyeslésre, egy magyar történész pedig némelykor kifejezetten provokatívnak találhatja őket.

Szemléletmódját, hangvételét már a kötet első mondata is jól jellemzi: „Modern történelmünknek nincs talán még egy személyisége, aki olyannyira kiérdemli a rehabilitációt, mint a CSSZK második elnöke, Edvard Beneš.” Az érzelmi nyomtaték, a közhelyekben gazdag s avítottan érzett pátosz a szerző stílusának legmarkánsabb sajátosságai közé tartozik. Javára írhatjuk, hogy nem tagadja: Benešről jó néhány elsőrangú szellemi tekintély – többek között Jan Patočká, Václav Černýt és Pavel Tigridet említi – az övétől eltérő, igencsak kritikus véleményeket hangoztatott, de sietősen leszögezi: a bírálók a történelmi valóság teljes ismeretének híján ítélték, ráadásul „túlságosan is kötődnek erkölcsileg bizonyára nemes eszményeikhez”, ami szerintem egyértelmű azzal, hogy nem tanúsítanak kellő megértést Beneš machiavellizmusa, könyörtelen cinizmusa iránt. Hanzal ellenben nagyon is megértő. Egyik legfontosabb következtetése szerint Beneš mindenekelőtt áldozati bárány volt, akit mások hibáiért és bűneiért is felelőssé tettek.

A szerző dicséretre méltó igyekezettel próbálja meg a terjedelem szabta szűk korlátok között ismertetni Beneš pályájának főbb mozzanatait; nem halmozza a tényeket, nem merül el a részletekben, egy-két kivételtől eltekintve nem tér ki a neuralgikus pontokat jelentő kérdések tisztázása elől, s kísérletet tesz Beneš szellemi és magánemberi portréjának a megrajzolására – ez utóbbi igyekezetét érzésünk szerint nem koronázza teljes siker. Kétszer is hangsúlyosan idézi Masaryk valóban nem teljesen megalapozatlan véleményét, miszerint „Beneš nélkül nem lenne köztársaságunk”. Szenvedélyesen bizonygatja e kijelentés igazságát, ám Beneš 1914–1919 közötti tevékenységét, amely nagymértékben elősegítette a Csehszlovák Köztársaság létrejöttét és nemzetközi elismertetését, meglehetősen elnagyoltan vázolja, miközben nem felejt el a csehszlovák légiók világháborús teljesítményének zengzetes szavakkal történő méltatását. A dicséretes és fenntartás nélküli elismerések természetesen főképp Benešt illetik, akiről pl. a párizsi béketárgyalások kapcsán büszkén írja, hogy „nem egyoldalú nemzeti követelésekkel lépett színpadra, hanem Közép-Európa egészének a szükségleteit és érdekeit tette az első helyre”. (Hanzal nem mulasztja el megjegyezni, hogy az épp megszületett Csehszlovákia politikáját ugyanez a „nagyvonalúság” és „nemzetköziség” jellemezte.) A szerző szemléletmódjáról sokat árul el, hogy élesen elítéli Magyarország 1919-es „agresszióját” Szlovákia ellen, s kárhözhatja a magyarokat, amiért igényt tartottak a dél-szlovákiai területekre. Fontosnak tartja a csehszlovákizmus elméletének és gyakorlatának megvédelmezését, a szlovákok sérelmeire és jogos követeléseire csak néhány homályos és eufemisztikus kifejezéssel reagál („bizonyos nehézségek és ellentmondások keletkeztek”, a problémák megoldása „nem volt teljesen kielégítő” stb.). Ennek fényében aligha meglepő, hogy a nemzeti kisebbségek helyzetét szinte ideálisnak látja, s a szudétanémetek és a csehek viszályának említésekor – óvakodva mindenemű részletezéstől – történészhez semmiképp sem méltó cinizmussal leszögezi: ahhoz képest, amit az osztrákok és a magyarok elkövettek a csehek s a szlovákok ellen, a csehszlovák kisebbségi politika hiányosságai „nem voltak oly súlyosak és fájdalmasak”.

Hanzal egyetlen kérdésnek sem szentel olyan nagy figyelmet, mint az 1938. évi válságnak, a végzetes müncheni döntésnek és következményeinek, természetesen Beneš magatartásának és lehetőségeinek szem-

szögéből. A fokozott figyelem teljesen indokolt, a szerző ezúttal egyetlen lényeges momentumról sem feledkezik meg, okfejtése logikus és meggyőző. Következtetését, miszerint a meghátrálást választó Beneš döntése az adott viszonyok között a legelfogadhatóbbat jelentette, nyomós érvekkel támasztja alá. Mindemellett Hanzal maga is figyelmeztet, hogy ezt a kérdést sosem lehet egyértelműen megválaszolni, akárcsak azt a Beneš második emigrációja kapcsán fölmerülő kérdést, nem volt-e az elnök hihetetlenül naiv a szovjet féllel folytatott tárgyalásokon, nem vetette-e magát felelőtlenül „Sztálin karjaiba”. A szerző (természetesen) most is Beneš javára dönti el a vitát, de megjegyzi, hogy a probléma mélyebb megértéséhez hiányoznak a perdöntő tanúságtételek.

Hanzal meglehetősen pontos képet rajzol az 1945–1948 közötti politikai viszonyokról és Beneš helyzetéről, akit ezúttal már „egy kicsit” hibáztat a kommunistákkal szembeni jóhiszeműsége(?) miatt, ám nagyvonalúan felmenti a német kisebbség jogfosztásáért és kiűzetéséért viselt felelőssége alól, méghozzá olyan érvekkel, amelyek feltűnően hasonlítanak a kommunista rendszer hivatalos történései által évtizedeken át hangoztatott indoklásokra. Nem kis fejtőre ad okot, vajon miért nem említi a csehszlovákiai magyarság üldöztetését – talán olyannyira jelentéktelen mozzanatnak látja?

Beneš 1948 februárjában tanúsított kapituláns magatartására a szerző ezúttal is részletes magyarázattal szolgál, s arról igyekszik meggyőzni az olvasót, hogy az elnök nem cselekedhetett másképp. A „mi lett volna, ha...” kérdésre természetesen tőle sem várhatunk választ, az ellenben aligha vitatható, hogy Beneš a tiltakozás hatásos eszközeivel élhetett volna, s ha a kommunista hatalomátvétel megakadályozására nem is, de megnehezítésére voltak lehetőségei. Azt a tényt, hogy a köztársasági elnök 1948. február 25. és június 7-én bekövetkezett lemondása között asszisztált a hatalomátvételhez, Hanzal diszkrétan elhallgatja. Beneš gyengeségét és cselekvésképtelenségét súlyosbodó betegségével (is) magyarázza, ám az elnök közeli munkatársai cáfolják, hogy végzetes döntésének meghozatalát egészségi állapota motiválta. (A betegség negatív szerepe mindazonáltal kétségtelen.)

A kötet utolsó, beszédes című fejezetében (A nagy ember és az államférfi) a szerző néhány szegénylősen beismert tévedéstől eltekintve ismételten arról igyekszik meggyőzni az olvasót, hogy Edvard Beneš a cseh(szlovák) történelem idealizmustól áthatott, gáncs nélküli hőse volt, s ebbéli igyekezetében igencsak elveti a súlykot – kijelenti például, hogy Beneš élete alkonyán áldozatos és tisztességes munkát végzett Csehszlovákia és lakosai érdekében, lett légyen szó csehekről, szlovákokról vagy „a többi nemzetiségről” (sic!). A jelek szerint Csehszlovákia második elnökének évtizedekkel halála után is vannak még elszánt apológái.